

MIS KEELT KÕNELEVAD KOHANIMED? LÄÄNEMERESOOOME¹-BALTI KONTAKTID OJĀRS BUŠSI TOPONÜÜMIKATÖÖDES

LEMBIT VABA

Annotatsioon. Artiklis analüüsitakse kriitiliselt Läti onomasti Ojārs Bušsi (1944–2017) uurimusi, milles käsitletakse läänemeresooome päritolu kohanimedid Läti territooriumil. Ojārs Bušs eristub teistest Läti onomastidest uutmoodi käsitlusviisiga, sest ta orienteerus hästi läänemeresooome keeleaineses ning püüdis läänemeresooome kohanimematerjali käsitleda kronoloogiliselt ja keelesüsteemiliselt varasema valdavalt summaarse vaatluse asemel.

Võtmesõnad: Läti läänemeresooome päritolu toponüümia, läti keel, läänemeresooome keeled

Sissejuhatavat

Iga rahvas kirjeldab maastikku, millel elab, oma keele abil. Seetõttu on maastikukeel etnilise identiteedi tähtis komponent. Kui etnilised olud muutuvad, kirjutatakse maastik ümber uustulnukate keelde. Nii on kohanimed võimas võimusümbol.

Läänemeresooome päritolu kohanimede osakaal Läti kohanimistus on hiigelsuur, peegeldades hästi läbi paljude sajandite tänapäeva Läti alal toimunud ajaloolisi ja etnilisi protsesse. Ajalooallikate, eriti aga arheoloogialeidude põhjal on teada, et läänemeresooome hõimud asustasid esimese aastatuhande lõpus peaaegu poolt tänapäeva Läti territooriumi: balti ja läänemeresooome hõimude vaheline piir kulges tollal üldjoontes tänapäeva Riia meridiaani pidi. Järgmiste sajandite jooksul liikusid balti hõimud edasi põhja poole liivlaste elualadele. Läti Henriku kroonika andmeil elas liivlasi

¹ Läti keeleteaduses on juurdunud tava tähistada läänemeresooome keeli terminiga *somugru valodas*; siinses kirjutises on see korvatud terminiga *läänemeresooome keeled*.

12. saj lõpul ja 13. saj algul Väina jõe alamjooksul ning Gauja ja Salaca ääres, seega asustasid nad Põhja-Lätis Liivi lahe idarannikul 60–100 km laiust vööndit. Tõenäoliselt oli liivlasi tollal ka Eesti alal Häädemeeste ja Saarde lõunaosas. Samuti elasid liivlased Loode-Kuramaal, olles pika aja vältel kontaktis vahetute naabrite kuršidega, mida tõendab kuraliivi keeles säilinud kurši keeleaines. 13. saj alguseks olid balti hõimud (peamiselt latgalid) laial rindel jõudnud juba ka otse eesti keeleala naabrusesse. Sel ajajärgul kujunes põhijoontes välja tänapäeva eesti-läti etniline piir, kuigi läti asustuse mõningane nihkumine põhja poole jätkus kuni 19. saj lõpuni. Läänemeresoome päritolu substraatsete kohanimede hulk tänapäeva Lätis ulatub tuhandetesse, need on jäänud Läti kohanimistusse püsima lätistunud läänemeresoomlaste keeleuususe kaudu.

Selge viide etnilistele assimilatsiooniprotsessidele on läänemeresoome päritolu substraatsed maastikusõnad läti sõnavaras, nt *auda* 'sügav koht jões', *juoma juomis* ~ *juoms* 'sügav koht leetseljandike vahel; mereäärne soine madalik; väike põldudevaheline niit', *kangars* 'küngas', *kolka* 'liivane maanina meres', *lānis* ~ *lāns* 'lābipääsmatu mets, laas', *pāzis* 'kalju', *pada* 'madal koht põllu keskel, mida ei saa künda', *umma* 'sügav koht jões', *umzis* 'soostunud paik', *urga* 'lomp; kuristikulaadne jõeorg; (soine) oja'. Need ja paljud teised maastikusõnad on läti kohanimede iseloomulikud koostisosad. Apellatiivide kõrval on läti kohanimistus välja selgitatud arvukalt läänemeresoome topoformante, nt *-st-*, *-až-*, *-ež-*, *-iž-*, *-už-*, *-and-*, *-end-*, *-uld-*, *-ak-*. On oluline rõhutada tõika, et võimalikud läänemeresoome tüüpi kohanimed levivad Lätis ka väljaspool arheoloogiliste väljakaevamistega sedastatud soomeugrilisi piirkondi.

Läänemeresoome päritolu kohanimed Lätis on olnud teadusliku uurimise objekt rohkem kui sada aastat. Läänemeresoome-balti kontaktid on teema, millega on pidanud oluliseks tegelda paljud nimekad Läti keeleteadlased. Nende hulka paigutub kindlalt ka Ojārs Bušs (1944–2017), kuid ta eristub teistest suuresti uutmoodi käsitusviisiga, sest ta orienteerus hästi läänemeresoome keeleaineses ning püüdis läänemeresoome kohanimematerjali käsitleda kronoloogiliselt ja keelesüsteematiselt varasema valdavalt summaarse vaatluse asemel. Need asjaolud võimaldasid Bušsil esitada arvestatavaid korrektiive läänemeresoomlaste (liivlased, eestlased) kunagiste asualade ja võimalike rändeteede kohta.

Bušs õppis 1967–1972 Peterburi (tollal Leningradi) ülikoolis, kus sai ettevalmistuse fennougristikas ja omandas soome keele, mis lõi soliidse

aluse edukaks uurimistööks huvialuses valdkonnas. Bušši teadustöö oli mitmepalgeline ja intensiivne ning tema publitseerimisviljakus erakordne; paljud uurimused on valminud koostöös lähimate kolleegide Elga Kagaine (1930–2007), Laimute Balode ja Renāte Siliņa-Piņķega. Eriti tähelepanuväärne oli Bušši uurimistegevus onomastika vallas. Bušš käsitles nimeuurimise teooriaga seotud üldisemaid küsimusi, sh nimede leksi-kaalse tähenduse, homonüümia, polüseemia ja sünonüümia probleeme, pöörates ühtlasi tähelepanu läti onomastikaterminoloogia väljatöötamisele ja täiendamisele. Bušš oli Jānis Endzelīnsi (1873–1961) alustatud hiigeltöö, Läti kohanimede sõnaraamatu „Latvijās vietvārdu vārdnīca“ jätkajaid: sõnaraamatu vastutav toimetaja ning koos kolleegidega selle koostajaid ja toimetajaid; ajavahemikus 2003–2013 on trükkis ilmunud selle töömahuka projekti neli köidet (*P–R*). Bušš pidas Läti kohanimede päritolu selgitamist ning seniste seletuste täpsustamist ja täiendamist Läti toponüümia üheks põhiülesandeks, kusjuures erilist huvi pakkusid talle vaieldava päritoluga kohanimed.

Selle kirjutise eesmärk on läänemeresoome ja soome-ugri keelte uurijatele kriitiliselt tutvustada Bušši läänemeresoome temaatikaga seotud käsitlusi, mis laiali pillatult eri väljaannetes ja valdavalt lätikeelseina pole hõlpsasti kättesaadavad.

Hinnangud eelkäijate tööle

Bušš on hoolikalt uurinud, inventeerinud ja kriitiliselt hinnanud varasemaid läänemeresoome temaatikat puudutavaid töid, mille autorid on olnud Kazimieras Būga (1879–1924), Juris Plāķis (1869–1942), Jānis Endzelīns (1873–1961), Valentin Kiparsky (1904–1983), Daina Zemzare (1911–1971), Vallija Dambe (1912–1995), Marta Rudzīte (1924–1996), Tõnu Karma (1924–2014), Antons Breidaks (1932–2002), Valdis Juris Zeps (1932–1996) (vt Bušš 2003a, 2006c, 2009, 2015b; Bušš, Balode 2003, 2007; Balode, Bušš 2009b: 17). Eritähelepanu on ta sealjuures pööranud baltisakslasest etnograafi ja keeleteadlase August Johann Gottfried Bielensteini (1826–1907) kohanimealastele seisukohtadele, hoolimata sellest, et Bielensteini töid oli Lätis aastakümneid peamiselt poliitilistel põhjustel eiratud või ebaadekvaatselt kehvaks hinnatud (Bušš 2006a, 2006b).

Kuna läänemeresoome päritolu kohanimede arvukus tänapäeva Läti aladel on silmatorkav, siis on need tähelepanu pälvinud teadusliku

kohanimeuurimise algusest peale. Esimesi tõsiselt võetavaid Läti läänemeresoome päritolu kohanimeid uurijaid oli August Bielenstein: oma aja kontekstis silmapaistvas monograafias „Die Grenzen des lettischen Volkstammes und der lettischen Sprache in der Gegenwart und im 13. Jahrhundert“ (1892) analüüsis ta 13. saj ürikute Läti kohanimesid ja esitas 384 läänemeresoome („livo-finnische“) nime etümoloogia. Bielenstein on kohanimesid võrrelnud peamiselt liivi, soome ja eesti sõnadega, kuid esindatud on ka karjala ja vepsa keel. Uurides varasemaid etümoloogiaid, on Bušs kas esitanud toetavat lisamaterjali või veenvate argumentide ilmnedes seisukohti kummutanud. Bušs on pööranud tähelepanu tõsiasjale, et osa Bielensteini pakutud kõrvutusi eesti ja liivi sõnadega on küsitavad juba seetõttu, et uurija ei tundnud neid keeli piisava põhjalikkusega. Teisalt aga pärinevad just Bielensteinilt täiesti põhjendatud arvukad viited Läti kohanimeid (*Paiga*, vrd lv *pajķķka* 'Ort, Stelle; Bauernhof', *Rāja*, *Selga*) läänemeresoome juurtele. Bušs on väljendanud arvamust, et Läti kohanimeuurimise ülesanne on inventeerida ja hinnata kõiki nende Läti kohanimeid etümoloogiaid, mille päritolu on Bielensteini järgi seotud mõne läänemeresoome keelega, sest võrreldes tolle ajaga on hõlpsamini kättesaadav märksa rikkalikum ja usaldusväärsem läänemeresoome keele- ja kohanimeaines.

Tänapäevasele Leedu keeleteadusele aluse pannud Kazimieras Būga tähelepanu all olid balti hõimude kontaktid soomeugrilastega: ta on esitanud sadakonnale Põhja- ja Kesk-Läti (Vidzeme) kohanimele nabi, kuid usutava läänemeresoome etümoloogia. Bušs ei ole mööda vaadanud ka Jüri Truusmanni (1856–1930) üldiselt diletantismipitsseriga märgistatud publikatsioonist „Этимология местных названий Витебской губернии“ (1897), leides, et mõnele Latgale kohanimele pakutud eesti võrdlus võib olla isegi veenev, nt *Piziki* (hajaküla, Dricāni v), mida Truusmann on võrrelnud eesti omadussõnaga *pisike* 'väga väike'.

Kurši teemat käsitledes on Bušs (1987) andnud hinnangu Valentin Kiparsky monograafiale „Die Kurenfrage“ (1939). Hinnates küll kõrgelt Kiparsky analüüsi põhjalikkust ja metoodilist järjekindlust, ei pea ta Kiparsky järeldusi kurši keele iseloomust ja kohast balti keelte peres siiski veenvaks. Ebausutavate tulemuste põhjus johtub Bušsi arvates esmajoones sellest, et Kiparsky analüüsitud materjal pärineb 13.–16. saj ürikuist, kui kurši keel oli juba hääbumas. Ebaõnnestumist on võimendanud seegi asjaolu, et materjali valikul lähtus Kiparsky Kuramaa halduspiiridest,

mis aga ei lange kokku kurši hõimu etnilise asuala piiridega. Seetõttu pole osa analüüsitavast materjalist geneetilisel seotud mitte kurši, vaid teiste balti keeltega. Bušs on küsimärgistanud järgmised Kiparsky esitatud läänemeresoome etümoloogiad:

- **Alsunga** (1230 *Aliswanges, Aliswangis*) < lv *aļ'ļ'i* 'grünlich', *õļ'az* 'grün' + (lvS) *vanga* 'Bachwiese' (Bušs: < **Als-vanga*, vrd Läti (peamiselt Kuramaa) ja Leedu *Als*-toponüümid, *incl.* hüdronüümid, ld *alsā* 'väsimus, roidumus; raskelt hingamine, lõõtsutamine', *alsūs* 'raske, väsitav');
- **Ēdole** [ēduole] (1230 *Edualia*) ? < lv *e'd'd'i* 'Vorderraum, der Raum vor etwas; der Vordere' + lv *val'* 'Wall, Umzäunung, Ringmauer, Schanze' (Bušs: < blt *ēd-*, vrd lt *ēst* 'sööma, söövitama, nārīma', ld *ēsti* 'sööma, õgīma, söövitama, nārīma', Kuramaal Venta lisajõgi *Ēda*, Leedus Ignalinas järveosa nimi *Ēdēle* + blt liide *-uol-*);
- **Sārinate** (1230 *Sarnitus*), ? vrd Eesti *Saarnaki saar*, sm *saarni* 'Esche', lms **sārinaiset* 'Inselbewohner' (Bušs: vrd lt *sārni*, *sārni* 'saast', Läti Zvirgzdene külanimi *Sārni* jt + formant *-at-*).

Valentin Kiparsky on pidanud võimalikuks, et Ventspils'i haldusala mereäärse piirkonna asula nimi **Ugāle** (lv *Ugāl*, Kuramaa) on kas balti (vrd ld kohanimedega *Угулиуки, Угуле*) või läänemeresoome (vrd ee *Ugala*, lad *Ugaunia* ja kagueestlasi tähistava etnonüümiga *ugalane* 'der eine fremde oder wegen eines Organfehlers die Muttersprache radebriche') päritolu nimi. Bušs (2003e, 2004a) on esitanud veenva hüpoteesi, et see kohanimi suhestub balti sõnaperega *aug-* : *uog-* : *ūg-* : *ug-* : *auk-* : *uk-*, vrd lt *augt* 'kasvama', *uoga* 'mari', ld *augti* 'kasvama', *ūgis* 'kasv', *ūglis* 'võrse, kasv', *ugdyti* 'kasvatama'. Tõenäoliselt kuuluvad samasse etümoloogilisse perre ajaloolise seeli ala jөнenimed *Ūgē* ja *Ūgelē* Leedus Pasvalē piirkonnas, seega võib kõne all olla kurši-seeli isogloss (*ibid.*).

Pärast Teist maailmasõda Lätis publitseeritud kohanimetöödest on olulisim saavutus Jānis Endzelīnsi koostatud kaheosaline kohanimetõlkesõnaraamat „Latvijas PSR vietvārdi“ (*A–O*, 1956, 1961) ja selle järg, kollektiivselt koostatud „Latvijas vietvārdu vārdnīca“ neli köidet (*P–R*, 2003, 2006, 2010, 2013). Sellesse sõnaraamatusse kaasatud kohanimedele on lisatud lühietümoloogia, sh viited läänemeresoome, eriti eesti kohanimedele. Ent võrreldes 1940. ja 1950. aastatega on Läti Keele Instituudi

kohanimekartoteegis palju kordi enam kohanime materjali (Bušs 1989a: 196), millega seoses on Bušs väljendanud seisukohta, et mingi osa, võib-olla koguni enamik läänemeresoome päritolu kohanimesid vajab märksa detailsemat etümoloogilist analüüsi. Läti vanimad läänemeresoome päritolu kohanimed on esile tulnud hüdronüümide hulgast, kuid nende detailsem analüüs seisab siiski alles ees, on Bušs veendunud. Näiteks on Endzelīns kõrvutanud Kuramaa järvenime *Ilīņezers* (Stende) adjektiiiviga ee *hilīne* 'langsam, träge'. Bušs on juhtinud tähelepanu teistelegi Kurzemest ja Zemgalest registreeritud *Ilīņ*-osisega mikrotoponüümidele (nt talunimi), mis seavad kahtluse alla hüdronüümi primaarsuse, ja kui etümologiseerimisel kaasata läänemeresoome keeleainest, siis on kõrvutuseks sobivam pigem lv *ilīm* 'höhere', vrd sm *ylīn* 'ülemine, kõrgeim' (Bušs, Balode 2003, 2005).

Antons Braidaks ja Valdis Zeps on uurinud Latgale hüdronüüme. Braidaks oli seisukohal, et kuni 7. saj-ni seda piirkonda asustanud läänemeresoomlased olid keeleliselt lähedased vadjalastele ja isuritele, ning ta nimetas neid tsuudideks. Viimased moodustasid Braidaksi arvates koos mõne idapoolse läänemeresoome hõimuga ilmselt ühtse katkematu asuala, kuhu kuulusid ka tulevased vadjalased. Braidaksi meelest on Latgale põhja- ja keskosas ligi poolsada hüdronüümi, millel on kindel või eventuaalne läänemeresoome päritolu. Braidaksi seisukohtade ja läänemeresoomeliseks etümologiseeritud kohanime materjali edasise kriitilise analüüsi vajadus on ilmne. Nii on Braidaks Aiviekste jõe parempoolse lisajõe nime *Iča* võrrelnud läänemeresoome oikonüümidega vdj *Itšā-pāivā*, sm *Ikā-pāivā*, mida Bušs ei pea õigustatult (semantika tõttu) hüdronüümi motiveerijaks; pigem suhestub see tema arvates läänemeresoome apellatiiviga sm *ies* : *ikeen*, ee *ike* : *ikke*, nagu Läti potamonüümid *Jūga*, *Jūgupe* apellatiiviga *jūgs* 'ike' (Bušs, Balode 2003, 2005).

Läänemeresoome päritolu hüdronüümide probleem

Läti ala läänemeresoome päritolu kohanimed tähistavad väga erinevaid geograafilisi objekte: jõgesid, järvi, heina- ja karjamaid, metsi, soid, magesid ja asustusnimesid. Usutavamaiks muinasaja keelelisiks tunnistajaiks peetakse teatavasti hüdronüüme kui vanimasse ja stabiilseimasse kohanimekihti kuuluvat keeleainest, mis seletab tõsiasja, et Läti toponüümikas on läänemeresoome päritolu kohanimedest enim uuritud just

hüdronüüme. Sellest hoolimata on sellegi kohanimerühmaga seotud hulk vastamata küsimusi.

Läti hüdronüüme on põhjalikult inventeerinud Marta Rudzīte. Võimalikke läänemeresoome hüdronüüme Latgales on püüdnud esile tuua ja analüüsida Valdis Juris Zeps ja juba nimetatud Antons Breidaks. Bušs jagas täiel määral balti kohanimeuurijate seisukohta hüdronüümidest kui oletatavasti iidseimast tänase päevani püsima jäänud kohanimekihist, leides ühtlasi, et pikast uurimisloost hoolimata on selles valdkonnas hulgaliselt läbiuurimata küsimusi. Bušs on korduvalt kaalunud vaieldava etümoloogiaga jöenimede *Venta*, *Koiva* ~ *Gauja* ja *Stende* [-ñ-] (13.–16. saj *Testenden*) võimalikku läänemeresoome päritolu. Erilist tähelepanu on pälvinud Kuramaa suurima jõe *Venta* nime päritolu probleem, mille juurde ta on pöördunud mitme aastakümne jooksul paljudes ettekannetes ja artiklites (Bušs 1983, 1990, 1991, 1994b, 1995, 1996, 2000, 2003b).

Silbisese tautosüllaabilise ühendiga *-anC-*, *-enC-* ja *-unC-* jöenimede, sh *Venta* päritolu väljaselgitamine on Läti kohanimeuurijatele tõsine väljakutse. Tautosüllaabilisi ühendeid *-anC-*, *-enC-*, *-inC-* ja *-unC-* peetakse etnolingvistilise päritolu määramisel läti keele kontekstis diagnostilise väärtusega argumentideks. See foneetiline iseärasus viitab ühelt poolt küllalt selgelt kurši, osalt võib-olla ka seeli päritolule, kuid teiselt poolt võib tegu olla läänemeresoome päritolu jöenimega. Lisatõendeid ühe või teise päritoluhüpooteesi kasuks peaksid andma kriitiliselt analüüsitud potamonüümid, kuid tegelik uurimistöö on näidanud, et jöenimede analüüsimisel on kõige raskem identifitseerida läänemeresoome päritolu nimesid.

Kuramaa suurima jõe *Venta* [veñta], ld *Ventà*, lv *Vāntta* (*Wenda*, *Winda flu.*, *Window flu.*) päritolu on olnud rohkem kui sada aastat teadusliku vaidluse objekt: seda on peetud läänemeresoome (August Bielenstein), balti (Kazimieras Būga, Jānis Endzelīns, Aleksandras Vanagas) või slaavi (Kazimierz Moszyński, Oleg Trubačev) päritolu nimeks. Bielenstein on pakkunud *Venta* seletuseks lv *vent* 'strecken, dehnen, spannen', *ven'n'* 'sich dehnen, strecken', *vēna* 'Sund, breite Flussmündung'. Balti hüpooteesi toetanud kohanimeuurijate hinnangul koosneb *Venta* balti tüvest *ven-* 'painutama, väänama, painduma, väänduma', millele on lisatud determinant *-t-*, või esindab see hüpooteetilist (muinas)kurši sõna, millele vastab vanaslaavi *ѡаумуу* 'suur' (Endzelīns).

Kuršid ja Kuramaa liivlased olid vahetud naabrid. Nendevaheline põhjapiir kulges 13. saj arvatavasti tänapäeva Ventspils, Talsi ja Tukumsi

piirkonnas, idapiir aga piki Venta jõge. Kurši keelest ei ole kirjalikke mälestisi, kõik keeleandmed on saadud kaudallikatest, nt otsides kurši substraati teistest balti keeltest. Kurši substraadi identifitseerimise tähtsaim allikas on toponüümia, eriti hüdronüümid. Nende väljaselgitamine võimaldaks hüpoteetiliselt rekonstrueerida mõningad kurši apellatiivid.

Bušs on korduvalt osutanud sellele, et Valentin Kiparsky monograafia „Die Kurenfrage“ (1939) on küll peaaegu ammendav, kuid asjaolust, et see on orienteeritud kitsalt ajaloolis-poliitilistele piiridele, tuleneb rida üsna diskuteeritavaid järeldusi. Kurši etnolingvistiline piirkond oli märksa ulatuslikum, mistõttu uuritavat ala tuleb laiendada, sh eriti põhja suunas. Foneetilis-morfoloogilised kriteeriumid ei välista ühtki esitatud hüpoteesi. Selleks, et selguks tautosüllaabiliste ühenditega hüdronüümi lingvogeograafiline iseloom, tuleb eraldada laenulised – läänemeresoome, slaavi, germaani ja veelgi hilisemat päritolu – hüdronüümid (Bušs 1991). Bušsi arvates tuleb appi võtta lisaargumente, sh hüdronüümilise konteksti iseloom, mis *Venta* vesikonna puhul on domineerivalt balti päritolu. Kuna *Venta* voolab välja Leedu järvest nimega *Venỹs*, pole välistatud, et tegu on geneetiliselt seotud hüdronüümipaariga. *Vental* on umbes 30 lisajõge (neist 9 Leedus, ülejäänud Lätis), mille nimedest valdav osa on vaieldamatult balti päritolu: 12 idabalti, 7 arvatavasti läänebalti, 10 ühisbalti ja 1 kas balti või läänemeresoome päritolu – nimelt lisajõgi *Ēda* [ēda] ~ *Ēdus* [ēdus], mida on semantiliselt võimalik kõrvutada liivi verbiga *ē'd'ā* 'sich kleiden', vrd ee *ehtima* 'sich schmücken' (Bušs 1983, 1990: 53–56, 1994a: 14–15).

Bušsi järgi on *Venta* balti etümoloogia tähelepanuväärselt usutatavam, ent kõigist vastuargumentidest hoolimata tuleb siiski silmas pidada ka *Venta* läänemeresoome päritolu hüpoteesi, sest baltoloogid ei ole seni piisavalt teadvustanud *Venta* toponüümilist tausta läänemeresoome keelte areaalis, esmajoones Soomes ja Eestis. Bušs on veenvalt osutanud, et tautosüllaabiliste ühenditega Läti hüdronüümide päritolu uurimise vältimatuid faase on võimalike balti ja läänemeresoome nimede koosvaatlus ja -analüüs. Materjali lisandudes on Bušs esitanud üha uusi argumente *Venta* läänemeresoome päritolu toeks. Bušs (1995, 1996) on küll toetanud Vanagase seisukohta, s.o *Venta* balti päritolu on maksimaalselt tõenäoline, kuid siiski leidnud, et tingimata tuleb analüüsida läänemeresoome andmestikku, sest olgu indoeuroopa etümoloogiad kui tahes veenvad, ei tohi läänemeresoome-suunalisi etümoloogilisi otsinguid *a priori* tähelepanuta jätta. Bušs on esitanud seisukoha, et *Venta* läänemeresoome hüpoteesi aitab

ülal hoida ja toetab kõrvutamise hüdronüümi ulatusliku semantilise hargmikuga, sealjuures sobivalt topoderivatiivse, eriti hüdronüüme motiveeriva soome apellatiiviga *vento* 'aeglane, rahulik, sügav; märg, niiske (pinnas, soo, turbasoo); vaikselt voolav (vesi, jõgi, võrendik)', mida Julius Mägiste ja seejärel Max Vasmer on silmas pidanud oikonüümi ja hüdronüümi *Vjatka* (*Вятка*) päritolu seletamisel. Hüpoteesi näikse toetavat samuti *Vent*-tüvelised Soome hüdronüümid (neid on umbes 160): *Ventojoki* (2), *Ventoneva*, *Ventolampi* (2), *Ventosuo* (4), *Vennonjoki*, *Vennonlähde*, *Vennonlampi* (2), *Vennonsuo*, võib-olla ka *Vennoja* (oja). Tähelepanuväärne on seik, et *Vent*-kohanimedid esineb ka Põhja-Lätis, mis suurendab läänemeresoome päritolu tõenäosust veelgi (Bušs 1994b: 22–28, 1996, 2000).

Bušs on läbi vaadanud Läti jөнimed ja sedastanud, et tautosüllaabilisi ühendeid sisaldavate nimede kontsentratsioon on suurim Põhja-Kuramaal, mida ta on usutavalt seletanud tööga, et selle piirkonna nimeloomesse on oma panuse andnud nii baltlased (kuršid) kui ka soomeugrilased (läänemeresoomlased).

Läti pikima jõe, Vidzemes voolava *Gauja* [gaūja], ee *Koiva* (ka *Kuiva*; 1212 ja hiljem *Coiwa*, *Coiwenmunde*) nime päritolu kohta on kümneid nii läänemeresoome kui ka balti ainestikuga seotud päritoluhüpoteesi. *Gauja*-nimelist jõge tuntakse ka Leedus ja Valgevenes (*Gaujā*, *Гáўя*, Nemunase parempoolne lisajõgi). Bušs (1980, 1994a: 18; Balode, Bušs 2015: 103–105) on esiplaanile tõstnud balti päritolu, pidades – sealjuures ka varasematele uurijatele toetudes – silmas võimalikku suhestumist mitme balti sõnaperega:

- 1. algtähendus 'jõgi, vesi', vrd lt murdes *gauja* 'salk, trobikond, loomakari', ld *gaujā* '(looma)kari, parv'. Esialgu on see oletatavasti märkinud lihtsalt 'vett, jõge', mida toetab Bušsi arvates oletatav analoogia etümoloogiliselt seotud vene apellatiivipaariga *poŭ* 'kihulaste parv jms' ja *peka* 'jõgi';
- 2. algtähendus 'häälekas, helisev jõgi', vrd lt *gausties* 'kaeblema, hädaldama, halama', *gavilēt* 'hõiskama', murdes *gaura* 'lora, loba', ieur **gou-* 'kisama, hõiskama vms';
- 3. algtähendus 'kiirevooluline jõgi', vrd lt *gūt* 'saama, saavutama', *gaut* 'saama, saavutama, omandama, haarama', *gauties* 'haarama, kahmama', ld *guvus* 'kiire, nobe'.

Nn kompromissina on Bušs välja käinud hüpoteesi, et *Gauja* ja *Koiva* on rõõpselt tekkinud hüdroobjekti nimed (Balode, Bušs 2015: 103–105).

See on arvestatav seisukoht, samasuunaline või ühtiv Kazimieras Būga oletusega, et see on latgali hõimudega kaasnenud siiriknimi.

Paun-nimed, mida Lätis on umbkaudu 45, on Bušsil (1989a, 1998a, 2000; Bušs, Kagaine 2005) enamasti balti päritolu, kuid mõned hüdronüümid, sh **Paunupis** ~ **Paunupis** (jõgi, Vidzeme Druviena) on veenvalt läänemeresoome (tõenäolisimalt eesti) päritolu oma n-õ hüdronüümse semantika tõttu, millele osutavad ee *paun* 'Wasserloch (zum Flachs-rösten), niedriger, sumpfiger Heuschlag', *jõepaunad* 'niedrige Stellen am Bachufer, welche sich bei Hochwasser füllen', sm *pauna* 'veega täidetud auk, tiik / mit Wasser gefüllte Grube, Pfütze, Teich', *pauni* 'laiem koht jões / breite Stelle am Fluß', *paunama* 'lohk põllul või aasal / tiefere Stelle am Feld oder am Heuschlag', krj *pounikko* 'ein von Hümpeln bedeckter Ort im Sumpf'. Bušs (1989a: 198–199) on oletanud, et eesti algupära võivad olla veel järgmised Vidzeme **Paun**-nimed: **Lielā Pauna** ja **Mazā Pauna** (metsad, Vecpiebalga), **Pauna** (põld, Ēvele), **Paunkalns** (mägi, Viļķene).

Bušs (2006c: 121–129) on jõuliselt väljendanud seisukohta, et Läti läänemeresoome päritolu hüdronüüme ei ole uuritud kaugeltki ammen-davalt. Edasise töö käigus, mis on lausa hädavajalik, tuleb koostada võimalikult täielik ülevaade tehtust ja analüüsida seda süstemaatiliselt.

Koos kohanimeuurijast kolleegi Laimute Balodega on Bušs (Balode, Bušs 2007) analüüsinud detailselt tähestiku algusosast (*A–Ko*) 32 Läti veekogunime (jõe-, oja-, järvenimed, ka soonimed), mille läänemeresoome päritolu varasemas kirjanduses on peetud väga või peaaegu tõenäoseks. Nimestikus on hüdronüüme kõigist Läti ajaloolistest ja etnograafilistest piirkondadest, enim siiski Vidzemest. Need on **Aga** jt (jõgi, Kurzeme), **Age** (jõgi, järv, Vidzeme) ja **Aģes strauts** (oja, Vidzeme), **Ainass** (Latgale), **Āng-vals** (oja, Kurzeme), **Aniņupe** (jõgi, Vidzeme) ja **Aņupe** (jõgi, Kurzeme), **Astervs** (järv, Vidzeme), **Auneja** (jõgi, järv, Vidzeme, Latgale), **Āpes upe** ja **Āpezers** (jõgi, järv, Kurzeme), **Emeru vals** (oja, Kurzeme), **Ērgeme** (jõgi, Vidzeme), **Iča** (jõgi, Latgale), **Ikuldas ezers** (järv, Vidzeme), **Iliņ-ezers** (järv, Kurzeme), **Ilļu upe** jt (jõgi, Kurzeme), **Ilmade** ja **Ilmatu strauts** (jõgi, oja, Kurzeme), **Ivīks** ~ **Īvīks**, **Ivika** ~ **Īvika pūrs** (kinnikasvanud järv, soo, Vidzeme), **Jērkules ezers** (järv, Vidzeme), **Jogla** (jõgi, Vidzeme), **Jugla** (jõgi, Vidzeme, Zemgale) ja **Juglas ezers** (järv, Vidzeme), **Juldurga** ~ **Jūldruga** (jõgi, Vidzeme), **Jumala** ~ **Jumalas ezers** (järv, Vidzeme), **Jumalda** (Vidzeme), **Jumara** (jõgi, Vidzeme), **Jumurdas ezers** (järv, Vidzeme), **Juveris** (järv, Vidzeme), **Jūdažu ezers**,

upe (järv, jõgi, Vidzeme), *Kaibaliņa*, *Kaibara* (jõgi, Vidzeme), *Kaiva ezereņč* (väike järv, Latgale) ja *Kaives ezers* (järv, Vidzeme), *Kalekaura ~ Kalakaura ezers* (järv, Vidzeme), *Kangarezers* (järv, Vidzeme), *Kaņieres upele* (väike jõgi, Kurzeme) ja *Kaņiera ezers* (järv, Kurzeme) ning *Kodaja ezers*, *purvs* (järv, soo, Vidzeme). Neid Bielensteini, Būga, Endzelīni, Kiparsky, Zemzare, Rudzīte, Breidaksi, Zepsi jt esitatud Läti nimesid on kõrvutatud peamiselt eesti ja liivi, harvem soome apellatiividega, teatud juhtudel ka Eesti ja Soome kohanimedega. Bušs ja Balode on kriitiliselt vaagitud proponeeritud etümoloogia paikapidavust. Nimedele *Iča* ja *Iliņ-ezers* on autorid esitanud alternatiivsed läänemeresoome etümoloogiad, millest oli juttu eespool. Läti onomastid on leivu alalt Lejasciemsist registreeritud järve- ja soonime *Ivīks ~ Īvīks* võrrelnud eesti nimisõnaga *ivike* 'Korn, Körnchen, Samenkorn, Beere' ja omadussõnaga *ivikas* 'körnig, kornreich', kuid selle nime veenvam apellatiivne motiveerija oleks pigem lõunaeesti *jõhvik* 'sinikas (*Vaccinium uliginosum*)', mis piiriäärse Hargla keeleuususes (kus leksika jm ühtib paljuski leivude omaga) esineb häälikulisel kujul pl *jõvigu*'. Veelgi sobivam võrdlusalus oleks ee *jõhvik(hein)* 'tarn (*Carex*)', vrd mulgimurdeline *jõðvik/ein*, *jõhvik/ein* '? aruhein (*Festuca*)' ja tartumurdeline *jõhvik/ain* 'mingi sooservas kasvav kare rohi'. Vidzemes Vecpiebalga piirkonnas asuva järve nime *Juveris* algusosa *Juv-* on seostatud eesti murdesõnaga *jüva* 'iva' või liivi sõnaga *juvā* 'Gut' + *-eris* (< lms *jārvi*), kuid seda tuleks pigem kõrvutada Eesti poolelt Rõugest tuntud järvenimega *Üvvärjärv*.

Kui keeruliseks võib osutuda läänemeresoome päritolu hüdronüümide tuvastamine, on Bušs (2015b; Bušs, Siliņa-Piņķe 2015) demonstreerinud hajusalt mitmel pool Lätis esinevate *Sav*-tüveliste hüdronüümide näitel, mida esindavad nt *Savīte* (1680–1685 *Sawe ups*, jõgi) ja *Savītes ezers* (1680–1685 *Sawitz Lacus*, järv) Kesk-Lätis (Bērzaune, Kalsnava), *Saviēna* (jõgi, Zeltiņi) ja *Savinu upe* (Jaunroze) Põhja-Lätis. *Sav*-tüvelised hüdronüümid on levinud terves Euroopas ja neid on suhestatud mh protoindoeuroopa tüvedega **seu-* 'nass; tropfen, fließen', **souos* 'Nässe, Flüssigkeit'. Küsimusele, kas siin toodud Läti hüdronüümid esindavad muinaseuroopa hüdronüümikihistist (*alteuropäische Hydronymie*) või seostuvad läänemeresoome apellatiiviga *savi* 'Lehm', pole võimalik üheselt vastata. Läänemeresoome päritolu võiks toetada tõsiasi, et *Savīte* on registreeritud alalt, kust on teada muidki läänemeresoome kohanimed, *Saviēna* jõgi paikneb lõunaeesti Leivu keelesaarel ja *Savinu upe* Eesti piiril

Jaunrozes. *savi* 'Lehm' on sobiv veekogude motiveerija ning savijõgesid jm apellatiiviga lms *savi* 'Lehm' ja lt *māls* ning ld *molis* id. suhestuvaid veekogude jm kohanimesid leidub ohtralt: Soome *Savijoki* (jõgi), Eesti *Savioja* (oja), Leedu *Mólupis* (jõgi), Läti *Mālupe* ja *Māliņupīte* (jõgi). Marta Rudzīte on juba varem mitmele *Sav*-tüvelisele läti jõenimele esitanud läänemeresoome algupärahüpoteesi.

Luubi all on läänemeresoome päritolu asustusnimed

Valka ja Valga. Huvitav on jälgida Bušsi seisukoha arengut *Valka* [vālka] ~ *Valga* (1286 *Walko*, 1345 *Walken*, ka 1369 *Podel* jmt) päritolu teemal (vt Bušs 1985, 1989b, 1994a: 18, 2004b, 2007a; Balode, Bušs 2015: 238–240). 13. saj alguseks olid läti hõimud (peamiselt latgalid) Lõuna-Eestis laial rindel jõudnud lõunaeesti keeleala vahetusse naabrusse. Sellest ajast pärineb põhijoontes tänapäeva eesti-läti etniline piir, kuigi läti asustuse mõningane nihkumine põhja suunas jätkus kuni 19. saj lõpuni. Valka-Valga asetseb Pedeli-Koiva siseveetee ääres, kustkaudu peeti üle Peipsi ühendust Pihkvaga ja mööda Koiva jõge Riiaga. Ērgeme-Valga-Hargla joonel kulgeb veelahe, sellest lõuna ja lääne poole valguvad veed Koivasse või Seda jõe kaudu Burtnieki järve, kuna põhja ja ida suunas voolavad veed suubuvad Pedeli jõe kaudu Väiksesse Emajõkke. Muiste on üle Valga Pedele ja Gauja vahel kulgenud arvatav paadilohistustee, millele võiks viidata Valga nimigi, kui lähtuda selle etümoloogilisel mõtestamisel Max Vasmeri järgi baltoslaavi keelekontekstist: lt **valks* ~ **valka* 'paadilohistustee', *valkāt* 'edasi-tagasi vedama, tõmbama, lohistama', *vilkt* 'tõmbama, vedama', vn *вѣлок* 'jõgedevaheline maakitsus, mida mööda lohistati paate ühelt jõelt teisele'. Bušs on sellises tõlgenduses kahelnud, selle koguni küsimärgistanud (kuid mitte täielikult välistanud), sest puudub arheoloogiline ja dokumentaalne tõestusmaterjal sellise lohistustee olemasolu kohta, samuti ei ole läti keelest registreeritud apellatiivi *valks* ~ **valka* 'paadilohistustee', mistõttu tuleb kaaluda suhestamist muusisulise balti apellatiivse sõnavaraga, nagu lt *val̄gs* 'niiske, vesine, madal (koht), ? *valks* 'metsaojake, märg koht; tõmbetuul jne', *valka* 'oja', *val̄gans* 'niiske', vrd vn *влáга* 'niiskus, vesi, vedelik'. *Valk*-kohanimesid on Lätis umbkaudu 830 (neist 815 Kuramaal), millest üle 20 on metsanimed. *valks* ~ *valka* on Kuramaalt registreeritud lokalismid, eventuaalsed kuršismid, mis on Loode-Lätti kandunud kas hiliste Kuramaa sisserändajate keeleuususega

(35–40 km Valgast lõunas on mets nimega *Zaļā valka*, mille rööpnimi on kurapärase häälikustruktuuriga *Rencele*) või tõend vanematest etnolingvistilistest seostest Kuramaa ja Loode-Vidzeme vahel. Bušsi meelest on *Valka* algne motiveeriv semantika võinud olla 'madal, niiske koht', mis on muistsetele kohanimedele väga iseloomulik, kuivõrd inimese suhe maastikuga on olnud tihe ja vahetu, mis avaldus maastiku kirjeldustes. Bušsi uurimistöös talletunud tähelepanekud on ühemõtteliselt näidanud, et 'niiske, madal koht, vesi'-semantikaga üldsõnavara on usutav kohanimede motiveerija, mistõttu on see aktiivselt osalenud kohanimede moodustamisel. Kuid Bušs ei välistanud läänemeresoome päritolu täielikult, öeldes, et mõlema seletuse (lms **valk-*, vrd ee *valge* jms) usutavus on võrdne (Bušs 1994a, 2004b, 2007a). Mida vanem on oikonüüm *Valka*, seda tõenäolisem on selle läänemeresoome päritolu, on Bušs rõhutanud (1985; Balode, Bušs 2015: 239–240), kuid esitanud ühtlasi intrigeeriva küsimuse: kui oletatavalt läänemeresoomelist päritolu *Valga* vanem nimi *Pedele* (ka *Põdeli*) on läänemeresoome päritolu (kui ikka on?), siis miks pidid läänemeresoomlased vahetama selle *Valga* vastu? (Balode, Bušs 2015: 240).

Vīļaka on Latgale kirdeosas asuva linna ja järve nimi. Bušsi järgi (2015a) on järvenimi tõenäoliselt primaarne, ta on selle sidunud eesti adjektiiviga *viljakas* 'fruchtbar, ergiebig'. Seda etümoloogiat toetab tema arvates Eesti järve- ja linnanimi *Viljandi*. Kuna aga viimast peetakse üksmeelselt isikunimeks *Viljan Andin* või *nd-tuletiseks* sõnast *vili* : *vilja* 'Korn, Getreide', mis tuleb esile paljudes muistsetes isikunimedes, tuleks võib-olla ka Latgale *Vīļaka* (latgalipäraselt *Vīleks*) puhul arvestada isikunimelise taustaga, nt Põhja-Vene alalt kirjapandud muistsete nimedega *Вилюй* ja *Виляка* (Vaba 2016: 570).

Läti asustusnimede järelois *-kule* viitab tavaliselt läänemeresoome päritolule (lms **kūlā*: lv *kūlā*, *kilā*, ee *kūla* 'Dorf'), kuid mitte alati, nagu osutab asustusnimede *Priekule* (Kuramaa) ja Priekuļi (Vidzeme) etümoloogiline analüüs (Bušs, 2015a).

Häälikud ja häälikuühendid – läänemeresoome päritolu kohanimed eventuaalsed indikaatorid

Mitmes uurimuses on Bušs juhtinud tähelepanu vokaalidele *o* ja *ō* (Balode, Bušs 1999: 217–218) ning diftongile *ui* (Balode, Bušs 2009a, 2009b) kui diagnostilise väärtusega häälikutele Läti kohanimed läänemeresoome päritolu selgitamisel.

Vokaalid *o* ja *ō* esinevad omasõnavaras üksnes läti murdekeeles, kuhu need on sünenenud mõnest teisest häälikust või laenudena. Suur osa *o*-lisi apellatiive esindab läti keeles läänemeresoome päritolu onomatopoeetiliselt ja deskriptiivset sõnavara, mida eriti rohkelt esineb Põhja-Läti murdekeeles. Mis puutub *o*-listesse kohanimesse, peamiselt talunimesse ja mikrotoponüümidesse, siis leidub Lätis läänemeresoome nimede kõrval suhteliselt noori saksa, vene, valgevene ja poola päritolu nimesid. Seda asjaolu on tulnud nimevara päritolu selgitamisel erilisel silmas pidada. Läänemeresoome päritolu *o*- ja *ō*- ning neist arenenud *uo*-lisi kohanimesid on võimalik esile tuua Vidzemest ja Kuramaalt. Mõni näide: Vidzemes **Lorupe** [o ~ *ō* ~ uõ] (jõgi, Sigulda), vrd sm *lorina* 'sorin, loriin, lurin; vulin, sulin'; **Jogla** [o] (Salatsi lisajõgi); **Oja** (talu, Ainaži), vrd ee *oja* 'kleiner Bach, Pfütze'; **Oltus kruogus** (kõrts, Vitrupe), ? vrd ee *Olti*; **Oļļa** (talu, Rūjiena), ? vrd ee *Oljo* (küla) või *Olli* (küla, talu); **Oma** (talu, Ģeri), ? vrd ee *oma* 'eigen'; **Košķele** (sks *Kosküll*) [uõ] (talu, Burtņieki), vrd lv *k^oošķ, k^oošķ* 'grosses Stück abgeschälter Tannenrinde zum Dachdecken'; Kuramaal **Lorsupe** [o] (jõgi, Sarkanmuiža); **Lozemupe** [õ] (Dundaga); **Noķviga** [o] (org, Dundaga). Ent ekslik on selles uurimuses rõhutatult esiletõstetud seisukoht, nagu esindaks sm *uo*, mitte *ō* selle läänemeresoome vokaali vanimat arengujärku (vt Lehtinen 2007: 109–110).

Diftong *ui* (ja selle jätkaja *uj*) esineb läti omasõnavaras harva, seetõttu on *ui*-sõnad sageli afektiivse tähendusega ja võivad olla laenulist algupära. Laenuline algupära pädeb ka kohanimedele kohta. Läänemeresoome algupära *ui*-kohanimedele esineb kõigis Lätis ajaloolistes ja etnograafilistes piirkondades. Mõni näide: Latgales **Pūidas atvars** (Iča jõe võrendik, Tilža) ja **Pūides** (talu, Tilža), vrd ee *Puide* (küla); **Pujāti** (küla, Makašēni), **Pujatu ezers** (järv, Nautrēni), vrd ee *Puiatu* (küla); Vidzemes **Pūidu raīda pļava** (niit, Aloja), vrd ee *Puide* (küla); **Puigge** (1835, talu, Dzirciems), vrd ee *Puiga* (küla), **Puīkule** ~ *Puīkule* ~ *Puīķele* (küla, mõis, Aloja), **Puīkulis** (järv, Mazsalaca), **Puīķeles gals** (mets, Pociems), **Puīķeles purvs** (soo,

Vilzēni), ? vrd ee *puu* + *kūla*; **Pūikas** (talū, Ikšķīle jm), vrd *puiķis* 'Knabe, poiss', *puiķelis* 'Junge, Knabe' < lms, **Puīšezers** (jārv, Dzirciems), vrd *puīšis* 'Knabe, Junge, Junggeselle; (unverheirateter) Knecht oder verheirateter Deputatknecht, dessen Frau keine Dienste mitübernommen hat' < lv *poīšs* 'Junge, Bube; Knecht'; Zemgales **Puidas** (talū, Susēja), **Puide** (talū, Gārsene), vrd ee *Puide* (kūla); Sēlijas **Puige** (talū, Lielaide), vrd ee *Puiga* (kūla); Kuramaal **Puījas** (talū, Zvārde), **Puīji** (talū, Piltene), vrd lt *puijāt* 'zu sehr gebrauchen, schinden, vernichten, zerstören, verwüsten; verjagen, auseinanderjagen' < lv *pu'jji(ā)* 'verschwenden, aufzehren / raiskama, pillama, āra kulutama', **Pujāti** (talū, Kuldīga), **Pujāti** (talū, Planīca), vrd ee *Puiatu* (kūla), **Puīģele** (niit, Padure), vrd *puīģelis* 'poiss' < lms.

Bušs on oletanud, et *id*-järjend kohanimedes *Puidas atvars*, *Puides* jt, samuti *Ahwaid* (seda kohanime vt allpool) osutab eesti mitmuse osastavale (vrd ee *puid*), kuigi ootuspärasem on eesti kohanimede puhul aluskäändena silmas pidada ainsuse või mitmuse omastavat (Pall 1977: 67). Nende nimede suhestumine apellatiividega *puu* 'Baum' resp. (*h*)*aab* : (*h*)*aava* 'Espe' on välistatud. Ühemõtteliselt on aga lõunaeesilise ainsuse omastavast (*punane* :) *punatse* 'rot' lähtunud samas töös (Balode, Bušs 2009b: 20) leiduvad **Punača pūrs** (soo, Vidzeme Lejasciems) ja **Punaču kōlli** (mäed, sama piirkond).

Läti kohanimistu – kas autentse liivi keele võimalikke allikaid?

Ettekujutus Liivimaa liivi keelest tugineb Salatsi liivlaste kirjapandule. Mõni liivi keelt kõnelev pere elas Salatsi jõe ääres veel 19. saj teisel poolel, võib-olla mõnevõrra hiljemgi. Mujal Liivimaal hääbus liivi keel märksa varem ja seda pole olnud võimalik talletada. Salatsiliivi keel on ainuke fragmentaarne keeleainestik Liivimaa liivi keele kohta ja seetõttu kõige otsemal allikas, mis võimaldab saada aimu, milline võis olla muistse Liivimaa, seega kaudsel ka Koiva ja Väina liivlaste keel. Väärtuslikku lisa võiks anda Koiva ja Väina, kõrvutavalt ka muude Liivimaa piirkondade läänemeresoome päritolu kohanimede hoolikas analüüs, mis looks võimaluse avastada uusi Liivimaa liivi keele apellatiive, tuletusliiteid vms, lähtudes reaalsest, suulises traditsioonis säilinud kohanimetekujudest, kuid võttes arvesse võimalikke seaduspäraseid häälikumuutusi ja -vaheldusi ning pidades silmas tõsiasja, et kohanimed on n-õ apellatiivide kalmistu. Bušs on seisukohal, et mitu Turaida piirkonna muistset kohanime, mida

on senistes uurimustes peetud baltipärasteks, võib siiski olla läänemere-soome päritolu. Etümoloogilise ümberhindamise kindlamaid kandidaate on Buši arvates liivi küla *Laugule*, millele ta on rekonstrueerinud liit-sõnalise kohanime **Laug* + *cule* ja mida ta on võrrelnud Eesti kohanimega *Laugisoo* (soo, heinamaa).

Vidzeme liivlaste olulisim keskus enne maavallutust oli *Turaida* [Turaîda] (ajalooürikuis *Thoreida*, *Thoreyda*, *Threide* jt). Turaida piirkonna ajalooliste kohanimede analüüsimisse on oma panuse andnud paljud kohanime- ja ajaloouurijad. Bušs on rõhutanud, et paljud nende kohanimede seletused on ikkagi veel üpris hüpoteetilised, mistõttu on edasine uurimine ja täpsustamine vajalik. Esmajoones tuleb seda öelda *Turaida* kui piirkonna keskse kohanime kohta. Bušs on esitanud seisukoha (Bušs, Beitiņa 1999a, 1999b, 1999c; Bušs 2000), et perspektiivseim suund esiosa *Tur-* motiveeriva tähenduse otsingul on selle seostamine tööhüpeteesina Soome *Tura*-kohanimedega ja maastikusõnaga *tura* 'märg, soine koht; järveäärne õõtsik, kus kasvab soohein', *tura(s)* 'kalade kudemise koht'. *Turaida* teisele osisele *-aid(a)* vastab häälikuliselt lms *aita*, mille kohanimega seostuvaid tähendusi on 'aiaga piiratud põld; metsatukk, kus karjatatakse koduloomi; põld, millel on aed ümber, et kaitsta seda metsas vabalt karjatatavate loomade eest'. *Turaida* võis seega algselt tähistada 'madalas kohas asetsevat, aiaga ümbritsetud põldu'. Siiski möönab Bušs, et selle kohanime esimene pool jääb semantiliselt usutava seletuseta. Turaida piirkonna muinasnimistu annab selgelt tunnistust, et liivi keelel oli selles piirkonnas 12.–13. saj domineeriv seisund, on Bušs kokkuvõtvalt sedastanud.

Pepītis ~ *Pepīšezers* on väike järv ajaloolisel liivi alal Umurgas Limbaži piirkonnas, mida Bušs (1989a: 200–201), toetudes Marta Rudzīte esitatud etümoloogiale, kõrvutab eesti sõnaga *põpp* 'põrsas'. Seletuse toeks on ta esitanud samasisulisi järvenimetusi Lätist ja Leedust, nt *Sivēniņš* (järv, Vidzeme Madona), vrd lt *sivēns* 'põrsas'.

Läti onomastid teadvustavad hästi, et hulgaliselt seni käsitlemata läänemeresoome kohanimedid leidub eriti talunimedel hulgas. Nende analüüs on Läti ajaloo ja läti lingvogeneesi seisukohast ülioluline, mida Bušs on oma töödes korduvalt rõhutanud. Bušs (2007b) on analüüsinud Vidzemes Pārgauja haldusüksuses asuva Straupe piirkonna (endise Lielstraupe ja Mazstraupe valla) talunimesid, mida sisaldavad 1824. ja 1825. aasta perekonnanimede andmise dokumendid. Ta on sealt leidnud vähemalt seitse

talunime, mille etümon on seotud (lõuna)eesti keeleainesega. Sellest võib Buši arvates teha järelduse, et Straupes oli keskajal tuntavat eesti asustust või siis oli selles piirkonnas kõneldud liivi keelel rohkem ühist lõunaeesti murretega kui salatsiliivi idioomil. Need talunimed on

- **Ahwaid** (hiljem *Āvaidas*, *Āvaidi*), vrd ee *hāv* : *haava*, *haab* : *haava* 'Espe', sama etümoniga on seotud Krimulda talunimi *Ābaidi*;
- **Immak** (hiljem *Imakas*), siia kuulub ka Limbaži talunimi *Imaka* ~ *Imaks* ja Lēdurga heinamaa *Imaka pļava*, vrd ee murd *immak* ~ *immäk* 'Stiefmutter';
- **Kaselaur**, ? vrd *kask* : *kase* 'Birke' + *Laur* (antroponüüm);
- **Kuiķe**, vrd eL *kuik* 'Schwan', sama algupära võib-olla ka Põhja-Kuramaa Pope talunimi *Kuikas*;
- **Purkat** (esmamainig 1638; hiljem *Purkatas*), vrd ee murd (D = Insel Dagö, mida Bušs on ekslikult lugenud d = dörptest-nisch) *pur'k* : *pur'gi* 'Klötzchen, Holzstück' või *Purka* (mehe-, koeranimi);
- **Ucxhull** [Ü-?] (1922 *Ikškile*, *Ikškule*), ? vrd *uks* 'Tür' + ulu 'Vor-dach, überhängender Rand des Daches, Abschauer' või ee *Hull* (isikunimi);
- **Kinge** (esmamainig 1638; hiljem *Kingas*), vrd *kink* : *kingu* 'Hügel', *kink* : *kingi* ~ *kingu* 'Schenk', ? *kink* : *kingi* 'Geschenk' või *king* : *kinga* 'Schuh'.

Bušs on rõhutanud, et senisest rohkem tuleb keskenduda ajalooliselt liivlastega asustatud Põhja-Kuramaa toponüümikale. Ta on juhtinud tähelepanu Läti onomasti Juris Plāķise Kuramaa kohanimede väljaandele „Latvijas vietu vārdi un latviešu pavārdi. I. daļa. Kurzemes vārdi“ (1936), mis sisaldab ka liivi päritolu nimesid ja võib seega pakkuda lisaainest liivi keeleainestiku autentsesse kogusse (Bušs 2014).

Kohanimed – jälg kunagisest eesti asustusest

Tänapäeva Läti idaosa on olnud ajalooliselt asustatud lõunaestlastega, kes on lätistunud mitu inimpõlve tagasi, kuid selle kohta on uurijate käsutuses väga vähe nii ajaloo-fakte kui ka keelelist materjali. Leivud ja lutsid on ainsad Lätis elanud põliseestlased, kellelt on süstemaatiliselt talletatud keeleainest. Lisateavet eesti asustusest peaks pakkuma kohanimede uurimine. Bušs (2005, 2006c) alustaski nende valdade kohanimede

ülevaatamist ja etümologiseerimist, kus elas veel suhteliselt hiljaaegu eesti keelt rääkivaid eestlasi ja kus on juba hästi teada läänemeresoome toponüümilise adstraadi olemasolu (sh Lutsi ja Leivu keelesaared). Eesmärk oli kokku koguda ja süstematiseerida nende piirkondade eesti kohanimedena senised etümologiseeringud.

Eeltoodut arvestades on praeguse seisuga kõige vähem uuritud piirkond Vidzeme kagunurgas paikneva Madona piirkonna seeli murdeala, eriti selle lõunaosa Mārciena ja Lazdona ning nendega piirnevad naabervallad. Mārciena valla lätistunud eestlastele juhtis 1892. a tähelepanu August Bielenstein. Villem Grünthal (1912: 325), toetudes Heikki Ojansuu teadetele, on kirjutanud neist eestlastest järgmist: „Lõpuks on palju enam lõunapool Bersoni kihelkonnas Mahrzeni mõis, mille asunikud näo poolest, riide ja iseloomu poolest ka märksalt ümbritsevatest naabritest lahku lähevad, kes neid, olgugi et nad juba kaua Läti keelt kõnelevad, Tschuud nimega kutsuvad (võrd. ven. Чудь — eestlane). See nimi näib seda rahva päristadet kinnitavat, et Mahrzeni lätlased lätistatud eestlased on.“ Bušs on eesti asustuse võimalike tõenditena Mārcienas vaadelnud järvenime **Kaisītis**, vrd ee *Kaisa*, *Kaesa*, talunimi *Kaisso* (nii juba Endzelīnsil) ja talunimesid *Subra* ja *Ūsmāni*, võib-olla ka *Parkas* ja *Īreļi*, mis Bušsi arvates on lähtunud perekonnanimedest. Teisel pool Aiviekste jõge Latgale poolel Barkava vallas on Bušsi järgi suure tõenäosusega eesti (läänemeresoome) päritolu järgmised külanimed:

- **Siksala** (küla keset sood, Poola 1765. a allika järgi järv jez. *Siksohy*), vrd ee *sikk* 'Bock, Ziegenbock', sm *salu* 'Wald, Insel';
- **Raksala** ~ **Rāksola**, vrd ee *rahk* 'Grus, Kies', *rakk* 'Hündchen; Blase, Schwiele, Bläschen', perekonnanimi *Raksalīts*, *Rāk*-suhtes vrd [*oksa*]*raag* 'dürrer Zweig; Weide' või *rāäk* 'Wachtelkönig';
- **Čibestēni** < **Čibestēni* (19. saj Vene kaardil *Чубацман*), vrd ee *kibestama* 'bitter machen' või *kibe* 'Funke; kleine Schneeflocke', ee kohanimi *Kūbasaare* + liide *-est-* + ltg *-ān-*;
- **Riste** (mets), vrd ee *rist* 'Kreuz', *Rista soo*, ee *rūiustama* 'schaufeln, schieben, stossen, schleppen; verheeren, plündern'.

Samuti on Bušs (1998b, 1998c, 2000) leidnud ja esile toonud võimalikke eesti asustuse jälgi Lazdona piirkonnast. Need on

- **Sāmalas** ~ **Sāmalu purvs** (soo), ka Alūksnest Eesti piiri läheduses pärit *sāmal*-tüvelised kohanimed *Sāmals* (soo, Anna) ja *Sāmalu mežs* (mets, Mālupe), vrd ee, sm *sammal*; Eesti (Võrumaa)

Sammelsoo (soo), lv *sõmal* 'Moos'. Seejuures on *Sammal*-sage Soome kohanimede koostisosa: *Sammalsuo*, *Sammalkorpi*, *Sammalaapa* jt;

- *Niras*- ~ *Niras ezeriņš* (järv), vrd ee *nira* 'kleiner Wasserabfluß, Bach', sm *nira* 'kleiner fließender Bach, Waldbach';
- võib-olla ka *Kuja* (jõgi), mida juba varasemadki uurijad (Endzelīns, Rudzīte) on pidanud võimalikuks läänemeresoome kohanimeks, vrd lt *kuja* 'ein großer Heu- und Kornhaufen' < lv *kū'i* 'Schober'.

Eesti või üldisemalt läänemeresoome substraadi jäljed seeli ala murdekeele foneetikas, mis Läti murdeuurija Maija Poiša arvates ilmnevad eriti selgelt häädust hõlbustava siirdevokaali esinemises sõnaalgulistest, harvem ka sõnasisestest konsonantühendites, näikse toetavad nende kohanimede eesti *resp.* üldisemalt läänemeresoome päritolu. Seeli murdeala, eriti Mārciena ja Lazdona ning nendega piirnevate naabervaldade kohanimistu edasine uurimine võib Buši arvates tuua päevavalgele uusi läänemeresoome nimesid ning luua seega selgema ettekujutuse sealse piirkonna läänemeresoome (eesti) asustuse ulatusest ja iseloomust.

Bušs (2009) on Juris Plāķise 1936. a. publitseeritud Kuramaa Kuldīga haldusüksuse Ēdole valla talunimede seast esile toonud hulga ilmseid eesti päritolu talunimesid: *Pūjalg* (vrd ee *puujalg* 'Stelze, Stelzfuss', perekonnanimi *Puujalg*, *Kuikat* (vrd ee Saaremaa *kuik* 'Schwan'), *Pāsk* (vrd ee *pask* '(dünnere) Kot'), samuti *Kaņķ*, *Ķiņķ*, *Puīg* ning mõisanimi *Tēraņd*. Ka Talsi piirkonna Ārlava vallast on teada eestipäraseid talunimesid, nt *Koļņit* (Bušs 2006c; Balode, Bušs 2015: 59–60). Läänemeresoome päritolu on tõenäoliselt vallanimed *Ēdole* (vt eespool) ja *Ārlava* (1230 *Arowelle*, vrd ee *aru* 'fruchtbares, trocken gelegenes Land, trockene Wiese' + *vāli* 'Feld, Flur, Fläche'). Eesti talunimede suhteliselt suur esinemissagedus neis valdades on ilmne jälg Saaremaalt sisse rännanud eestlastest, kes asusid elama mitmele poole Põhja- ja Lääne-Kuramaale. Saarlastest sisse-rändajaist on teateid alates 16. saj, kuid eriti ohtralt on saarlaste Kuramaale saabunud 18. saj teisel poolel (Priedīte 2006). Suhteliselt hilise sisserännu poolt kõneleb talunimede etümoloogiline läbipaistvus.

Mõned üldisemat laadi tähelepanekud

Läti kohanimeuurijate tööd raskendab sageli ajaloolise informatsiooni, sh esmamainingute puudumine. Varasemad kirjapanekud, mis võiksid pakkuda huvi ka häälikuloo seisukohalt, enamasti puuduvad. Kohanimede häälikulise külje kujunemist on üldjoontes mõjutanud samad seaduspärasused mis üldnimede puhul. Läänemeresoome laennimed on ootuspäraselt mugandatud läti keele foneetilise struktuuriga samamoodi nagu apellatiivsed laenud: võõraste häälikute ja häälikuühendite asemel on kasutatud keelele omaseid substituuete. Eesti *õ* substituuutideks võivad olla mitmed läti vokaalid, sh *u* (vt Vaba 2015: 269), mistõttu nt seeli murdealalt Bērzaunest registreeritud ajaloolise jõe nime *Mudsa Rivas* (1680–1685; Bušs, Siliņa-Piņķe 2015) etümon võiks pigem olla lõunaeesti *mõts* 'Wald', mitte viidatud töös esitatud põhjaeesti *mets* id. Erivanuse-listesse kihististesse kuuluvad läänemeresoome päritolu toponüümid on kohanenud läti morfoloogilise (sh saanud grammatilised sootunnused) ja tuletussüsteemiga (nt *Sav-īt-e*).

Kohanimede etümologiseerimisel on hüpoteetilise moment paratamatu. Bušs on lähtunud enamasti seisukohast, et läänemeresoome päritolu kohanimi on moodustatud vahetult apellatiivist, mistõttu tema esitatud etümoloogias domineerivad kõrvutused häälikuliselt lähedaste läänemeresoome (peamiselt soome ja eesti) apellatiividega. Selline lähenemisviis pole iga kord andnud piisavalt veenvat tulemust, vt nt *Püidas atvars*, *Püides*, *Vīlaka*.

Kõrvutav materjal Bušsi töödes pärineb valdavalt Soome allikatest, milles ta on orienteerunud paremini ja mida ta on tundnud põhjalikumalt ning mis on talle olnud hõlpsamini kättesaadavad. Loodetavasti hakatakse juba lähitulevikus kõrvutustesse kaasama üha enam ka autentset Eesti kohanime materjali, mis tänu elektroonilistele andmebaasidele (Eesti kohanime raamat ja Eesti Keele Instituudi kohanimeandmebaas) on hõlpsasti ligipääsetavad ka Läti uurijatele.

Bušs on etümoloogitöös rõhutanud inimese omaaegset tihedat suhet maastikuga, mille iseloomu ja omaduste kirjeldus võib kajastada kohanimes, vt nt kohanimele *Turaida* pakutud etümoloogiat. Bušs on veenvalt näidanud, et apellatiivid semantilise väljaga 'niiske, madal koht, vesi' on kohanimede, sh hüdronüümide usutavad motiveerijad ja on aktiivselt osalenud kohanimede moodustamisel. Paraku on kohanimeuurijate käsutuses

vähe maastiku iseloomu, pinnavormide, looduslike olude jms kirjeldusi, mida kohanimed võivad etümonis kätkeada.

Eesmärk – Läti läänemeresoome päritolu kohanimede sõnaraamatu koostamine

2005. a Riias toimunud letonistika esimesel kongressil osutas Bušs oma ettekandes läänemeresoome kohanimede uurimisega seotud valdkondadele, mida Lätis on kas vähe või üldse mitte uuritud. Sellest ettekandest väärrib esiletõstmist alljärgnev (Bušs 2006c):

- jätkata Läti eri piirkondade läänemeresoome kohanimede süstemaatilist läbitöötamist, sh võtta vaatluse alla ajaloolised liivi alad, eriti aga Põhja-Kuramaa, Bauska ümbruse kreevinitega asustatud piirkonnad, Läti põhjapiiri alad, need vallad, mille kohta on hästi teada, et neis elas veel suhteliselt hiljaaegu eesti keelt rääkivaid eestlasi, sh Lutsi ja Leivu keelesaared;
- uurida süvenenult läänemeresoome päritolu kohanimede etümolooget, sh jätkata läänemeresoome päritolu hüdronüümide uurimist; kokku koguda ja koostada võimalikult täielik ülevaade tehtust ja analüüsida seda süstemaatiliselt;
- uurida kohanimkartoteegis leiduvaid läänemeresoome mikrotoponüüme ja publitseerida uurimistulemusi.

Eeltoodu kõneleb, kui süstemaatiliselt hõlmavaks Bušs oli kavandanud läänemeresoome päritolu toponüümia talletamise ja uurimise, sihiks kaugemas plaanis läänemeresoome algupära kohanimede sõnaraamatu koostamine. Kohanimede lingvistiline analüüs, nende päritolu väljaselgitamine pakub olulist lisamaterjali asustusloo ja etnogeneesi uurimisel, ent see võimaldab ka vastupidi pidada silmas toponüümikaväliseid seoseid. Mida enam on uurijate käsutuses rahuldavalt etümologiseeritud kohanimed, seda olulisem on nende panus asustusloo uurimisse. Nii baltoloogia kui ka fennougristika kontekstis on Ojārs Bušsi uurimistegevus laennimede väljaselgitamisel olnud eriti väärtuslik, mida siinse artikliga püütaksegi esile tuua.

Ojārs Bušs lānemeresoome-balti kontakte käsitlevad toponüümika-alased publikatsioonid

- Bušs, Ojārs 1980.** Ko nozīmē Gauja? – Draugs. Mēnešraksts skolēniem 6, 19; *idem*: Bušs, Ojārs 2003d: 27–29.
- Bušs, Ojārs 1983** = Буш О. К изучению куршской гидронимии в свете балто-славянских отношений. – Балто-славянские этноязыковые отношения в историческом и ареальном плане. Тезисы докладов второй балто-славянской конференции. Москва, 29 ноября – 2 декабря г. Москва: Наука, 5–6.
- Bušs, Ojārs 1985.** Piebilde par *Valkas-Valgas* vārdu. – Darba Karogs (Valkas raj.) 30, 4; *idem*: Bušs, Ojārs 2003d: 35–36.
- Bušs, Ojārs 1987** = Буш О. Из ономастики куршей. – Lietuvių kalbotyros klausimai XXVI. Lietuvių kalbos sandaros tyrinėjimai. Vilnius: Mokslas, 96–101; *idem*: Bušs, Ojārs 2003d: 224–231.
- Bušs, Ojārs 1989a.** Dažu Latvijas vietvārdu cilmes īpatnības (*Pasiene, Pauna, Pazlauka, Pepītis*). – Valodas aktualitātes 1988. Rīga: Zinātne, 268–274; *idem*: Bušs, Ojārs 2003d: 196–201.
- Bušs, Ojārs 1989b.** Valka. – Draugs. Mēnešraksts skolēniem 1989/4, 21.
- Bušs, Ojārs 1990** = Буш О. Некоторые проблемы изучения куршской гидронимии (в свете балто-славянских языковых отношений). – Acta Baltico-Slavica XIX. Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź: Wydawnictwo Polskiej Akademii nauk 1990, 49–62.
- Bušs, Ojārs 1991.** Latvijas hidronīmi ar tautosilabiskajiem savienojumiem. – VI starptautiskais baltistu kongress. 1991.g. 2.–4.oktobrī. Referātu tēzes. – Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 17.
- Bušs, Ojārs 1994a.** Latviešu valodas leksikas cilme, vēsture un mūsdienu lietojums. Ursprung, Historie und heutiger Gebrauch der Lexik des Lettischen. Zinātnisko darbu kopsavilkums habilitētā filoloģijas doktora zinātniskā grāda iegūšanai. Rīga: Latviešu valodas institūts.
- Bušs, Ojārs 1994b.** Latvijas potamonīmi ar tautosilabiskajiem savienojumiem. Somugrismu problēma. – Baltistica, IV priedas. Vilnius: Mokslo ir enciklopediju leidykla, 22–28; *idem*: Bušs, Ojārs 2003d: 182–189.
- Bušs, Ojārs 1995.** Un tomēr vēlreiz par *Ventas* vārdu (somugriskais aspekts). – VII Starptautiskais baltistu kongress 1995. gada 13.–15. jūnijā. Referātu tēzes. Rīga: Latviešu valodas institūts, 18.
- Bušs, Ojārs 1996.** Hidronīma *Venta* toponīmiskais fons Somijā. – Baltu filoloģija VI. Rīga: Latvijas Universitāte, 40–42; *idem*: Bušs, Ojārs 2003d: 190–193.
- Bušs, Ojārs 1998a.** Eine Streitfrage der lettischen Namenkunde (Ortsnamen mit *Paun-*). – Baltistik: Aufgaben und Methoden. Hrsg. von Alfred Bammesberger. Heidelberg: Universitätsverlag C. Winter 1998, 371–376; *idem*: Bušs, Ojārs 2003d: 202–207.

- Bušs, Ojārs 1998b.** Ein unbemerkter Finnougrismus in der Toponymik Lettlands. – Oekeeta asijoo. Commentationes Fenno-Ugricae in honorem Seppo Suhonen sexagearii 16. V. 1998. Toim. Riho Grünthal, Johanna Laakso. (= Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia 228.) Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura, 72–75; *idem*: Bušs, Ojārs 2003d: 208–213.
- Bušs, Ojārs 1998c** = Бушс О. Ещё одно свидетельство финноугорского субстрата в латышской топонимии? – Материалы XXVII межвузовской научно-методической конференции преподавателей и аспирантов. Выпуск 1. Секция баллистики. 10–12 марта 1998 г. Тезисы докладов. Санкт-Петербург: Издательство С.-Петербургского университета, 8–9.
- Balode Laimute, Ojārs Bušs 1999.** -o- un -uo- Latvijas vietvārdos. – Linguistica Lettica. Latviešu valodas institūta žurnāls 4. Rīga: Latviešu valodas institūts, 211–222.
- Bušs, Ojārs, Ligita Beitiņa 1999a.** Daži Turaidas un Kubeseles novada vietvārdi (12.–13. gs.). – Gaujas lībieši Latvijas kultūrvēsturē: apdzīvotības problēmas. 1998. gada 29. augusta konferences materiāli. Rīga: Nordik, 28–29.
- Bušs, Ojārs, Ligita Beitiņa 1999b.** *Turaida* ja teised muistsed Turaida piirkonna kohanimed. – Keel ja Kirjandus 8, 572–574.
- Bušs Ojārs, Ligita Beitiņa 1999c.** *Turaida* un daži citi seni Turaidas novada vietvārdi. – Vārds un tā pētīšanas aspekti 3. Rakstu krājums. Liepāja: LPA, 48–53.
- Bušs, Ojārs 2000** = Бушс О. Данные топонимии Финляндии как аргумент при этимологизации топонимов Латвии. – Congressus nonus internationalis Fenno-ugratarum. 7.–13.8.2000. Tartu. Pars II. Summaria acroasium in sectionibus et symposiis factarum. Linguistica. Tartu: [Eesti Finnougristide Komitee], 372; *idem*: Bušs, Ojārs 2003d: 194–195.
- Bušs, Ojārs 2001.** Kādi ir senākie lībiešu personvārdi un vietvārdi? – Tava labākā grāmata par Latviju. 7. grāmata. Rīga: Aplis, 112–114; *idem*: Bušs, Ojārs 2003d: 69–70.
- Bušs, Ojārs 2003a.** Latvian toponymy of Finno-Ugric origin: about the history of the research. – The Baltic World as a Multicultural Space. 5th Conference on Baltic Studies in Europe. 5–7 June 2003. Finland: University of Turku, 33.
- Bušs, Ojārs 2003b.** Latvijas potamonīmi ar tautosillabiskajiem savienojumiem. Somugrismu problēma. – Personvārdi, vietvārdi un citi vārdi: izpētes pakāpieni. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 182–189.
- Bušs, Ojārs 2003c.** Latv. Ugāle. – Tarptautinē Kazimiero Būgos konferencija: etimologija ir onomastika. 2003 m. spalio 24 d. Konferencijos programa ir tezės. Vilnius: Vilniaus universitetas, 15–17.
- Bušs, Ojārs 2003d.** Personvārdi, vietvārdi un citi vārdi: izpētes pakāpieni. Rīga: LU Latviešu valodas institūts.

- Bušs, Ojārs 2003e.** Par *Ugāles* vārdu. – *Ventas Balsis* 216 (06.11.); *idem*: Bušs, Ojārs 2003d: 214–218.
- Bušs, Ojārs, Laimute Balode 2003.** Par dažiem somugru cilmes hidronīmiem. – Kazimieras Jaunius (1848–1908). Tarmētyrininkas ir kalbos istorikas. Kazimiero Jaunius 155-osioms gimimo metinēms Konferencijās pranešimų tezes 2003 m. gegužēs 21.–23. d. Vilnius, Kvėdarna: Lietuvių kalbos institutas, 14–15.
- Bušs, Ojārs 2004a.** Par vietvārda *Ugāle* cilmi. – *Onomastica Lettica* 2. Atb. red. Dzintra Hirša. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 99–104.
- Bušs, Ojārs 2004b.** Vēlreiz par Valku un valkiem Latvijas toponīmijā. – *Onomastika mūsdienu zinātnes skatījumā. Akadēmiķa Jāņa Endzelīna 131. dzimšanas dienas atceres starptautiskās zinātniskās konferences materiāli*. 2004. gada 20. februāris. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 34–35.
- Bušs, Ojārs 2005.** Somugrisko adstrātu Mārcienas pagasta toponīmijā meklējot. – *Valodu kontakti un mijiedarbība. Akadēmiķa Jāņa Endzelīna 132. dzimšanas dienas atceres starptautiskās zinātniskās konferences materiāli*. 2005. gada 22.–23. februāris. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 26–28.
- Bušs, Ojārs, Laimute Balode 2005.** Par dažiem somugru cilmes elementiem Latvijas hidronīmijā. – *Kalbos istorijās ir dialektologijās problemas* 1. Vyr. red. Danguolė Mikulienė. Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla, 104–109.
- Bušs, Ojārs, Elga Kagaine 2005** = Бушс О., Э. Кагаине. Еще раз об ареальном и этимологическом аспекте анализа латышской лексемы *rauna/Rauna*. – *Материалы XXXIV международной филологической конференции*. Выпуск 1. Балтийская диалектология. Тезисы докладов. 5 марта 2005 г. Санкт-Петербург. [Санкт-Петербург:] Филологический факультет Санкт-Петербургского государственного университета, 9–11.
- Bušs, Ojārs 2006a.** Augusts Bīlenšteins, somugristika un pavisam nedaudz arī Eduards Volteris. – *Международная научная конференция „Э. А. Вольтер и балтистика как комплексная дисциплина“*. Санкт-Петербург, 21–23 сентября 2006 года. Тезисы докладов. Санкт-Петербург: Филологический факультет Санкт-Петербургского государственного университета, 8–9.
- Bušs, Ojārs 2006b.** Augusts Bīlenšteins un somugristika (ieskats problemātikā). – *Latvijas Universitātes Raksti* 708. sējums. Valodniecība. Somugristika. Rīga: Latvijas Universitāte, 47–50. https://dspace.lu.lv/dspace/bitstream/handle/7/994/LU_708sej.pdf
- Bušs, Ojārs 2006c.** Somugrismi Latvijas toponīmijā: Nesastādītā saraksta papildināšanas iespējas. – *Letonikas pirmais kongress. Valodniecības raksti*. Rīga: Latvijas Zinātņu akadēmija, 121–129.

- Bušs, Ojārs 2006d.** The Liv (Livonian) language in Latvia: the legal Status, the reality and the toponymical heritage. – Place Names and Identities in Multicultural Contexts. Symposium. Kárášjohka 17–19 August 2006. [Kárášjohka]: Sámediggi, 7.
- Balode, Laimute, Ojārs Bušs 2007.** On Latvian toponyms of Finno-Ugrian origin. – Onomastica Uralica. Borrowing of Place Names in the Uralian Languages. Ed. Ritva Liisa Pitkänen, Janne Saarikivi. Debrecen, Helsinki, 27–44.
- Bušs, Ojārs 2007a.** Valkas jeb valki Latvijā, Lietuvā un Prūsijā: vietvārdu liecības. – Onomastica Lettica 3. Rīga: LU Latviešu valodas institūts 2007, 58–68.
- Bušs, Ojārs 2007b.** Vēl daži somugru cilmes vietvārdi Latvijā. – Latvijas Universitātes Raksti 727. sējums. Valodniecība. Somugristika. [Rīga:] Latvijas Universitāte, 39–43.
- Bušs, Ojārs 2009.** Daži Ēdoles vietvārdi Jura Plāķa publicējumā. – 45. Artura Ozola dienas konference. Baltu valodas diahroniskā un areālā skatījumā. Veltījums Jurim Plāķim (1869–1942) 140. gadadienā. Referātu anotācijas un kopsavilkumi. Rīga, 20.–21. marts. Rīga: Latvijas Universitātes Baltu valodniecības katedra, 16–17.
- Balode, Laimute, Ojārs Bušs 2009a.** Some Latvian toponyms of Finno-Ugric origin (names with *Pu-/Pū-*). – The Baltic Languages and the Nordic Countries. Conference held at the University of Oslo Faculty of Humanities Department of Linguistics and Nordic Studies. June 19–20, 2009. [Oslo], 5–7.
- Balode, Laimute, Ojārs Bušs 2009b.** Some Latvian toponyms of Finno-Ugric origin (names with *Pu-/Pū-*). – The Baltic Languages and the Nordic Countries. Papers presented at the conference held at the University of Oslo Faculty of Humanities Department of Linguistics and Nordic Studies June 19–20, 2009. Chief ed. Sturla Berg-Olsen. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 17–30.
- Bušs, Ojārs, Renāte Siliņa-Piņķe 2013.** 17th century map of Bērzaune castle district (Latvia) as source of the research of the Latvian hydronymy: a case study. – Trends in Toponymy 6. Heidelberg October 7th–10th 2013. Abstract Book. [Heidelberg], 16.
- Bušs, Ojārs 2014.** Dundaga parish oronyms (hill names) of Livonian origin in Juris Plāķis' Latvian toponym publication. – Eesti ja soome-ugri keeleteaduse ajakiri / Journal of Estonian and Finno-Ugric Linguistics 5/1. Special issue Studies in Livonian. Ed. V. Ernštreits, K. Pajusalu, 243–250.
- Bušs, Ojārs, Renāte Siliņa-Piņķe 2014.** XVII a. Bērzaunēs pilies apylinkēs žemėlapis ir baltų hidronimija. Tarptautinė mokslinė konferencija profesoriui Aleksandrui Vanagai (1934–1995) atmintinti „Onomastikos

dabartis: inovācijas ir tradīcijas“. 2014 m. lapkričio 20–21 d. Tezės. [Vilnius:] Lietuvių kalbos institutas, 4. www.lki.lt/LKI_LT/images/Instituto_darbai/Konferencijos/onomastikos_dabartis_tezes.pdf

Balode, Laimute, Ojārs Bušs 2015. No Abavas līdz Zilupei. Vietvārdu cilmes īsā vārdnīca. From Abava to Zilupe. – The origin of Latvian geographical names. A short dictionary. Zin. red. S. Rapa. Rīga: Latviešu valodas aģentūra.

Bušs, Ojārs 2015a. Piebildes par dažu Latvijas pilsētu nosaukumu cilmes skaidrojumiem. Akadēmiķa Jāņa Endzelīna 142. dzimšanas dienas atceres starptautiskā zinātniskā konference „Letonika un kultūru migrācija“. Tēzes. 2015. gada 23.–24. februāris. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 14–15. http://www.lulavi.lv/media/upload/tiny/files/Endz%20Tezes%20205_19.02.pdf

Bušs, Ojārs 2015b. The Finno-Ugric influence on the Latvian place names: The history of the research and current challenges. – Ежегодник финно-угорских исследований 2015/2, 50–56.

Bušs, Ojārs, Renāte Siliņa-Piņķe 2015. Die Landkarte des Schlossgebietes Bērzaune vom 17. Jahrhundert und die baltische Hydronymie. XVII a. Berzaunēs pilies apylinkēs žemėlapis ir baltų hidronimija Acta Linguistica Lithuanica LXXIII, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 101–116.

Kirjandusviited

Grünthal, V[illem] 1912. Eesti asundused lätlaste seas. – Eesti Kirjandus 8, 320–328.

Lehtinen, Tapani 2007. Kielen vuosituhannet. Suomen kielen kehitys kantauralista varhaisuomeen. (= Tietolipas 215.) Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Pall, Valdek 1977. Põhja-Tartumaa kohanimed II. Toim. Madis Norvik. Tallinn: Valgus.

Priedīte, Iriša 2006. Igaunī un Ziemeļkurzeme. – Latvijas Universitātes Raksti 708. sējums. Valodniecība. Somugristika. Rīga: Latvijas Universitāte, 47–50. https://dspace.lu.lv/dspace/bitstream/handle/7/994/LU_708sej.pdf

Vaba, Lembit 2015. Sõna sisse minek. (= Eesti Teaduste Akadeemia Emakeele Seltsi toimetised 73.) Tallinn: [Eesti Teaduste Akadeemia Emakeele Selts].

Vaba, Lembit 2016. Usaldusväärne teejuht Lāti kohanimemaastikul. Laimute Balode, Ojārs Bušs. No Abavas līdz Zilupei. Vietvārdu cilmes īsā vārdnīca. Zin. red. S. Rapa. From Abava to Zilupe. The origin of Latvian geographical names. Scientific editor S. Rapa. A short dictionary. Rīga: Latviešu valodas aģentūra 2015. 303 lk. – Keel ja Kirjandus 7, 567–570.

**What language do toponyms speak?
Finnic-Baltic contacts in Ojārs Bušs's toponymic works**

LEMBIT VABA

The article presents a critical analysis of the research done by the Latvian onomastician Ojārs Bušs (1944–2017) concerning toponyms of Finnic origin on the territory of Latvia. Among others, the following topics are examined: Bušs's assessments of the work of his predecessors in the identification and etymological analysis of Finnic toponyms, problems relating to Finnic-origin hydronyms and settlement names, phonemes and phoneme clusters as eventual indicators of the Finnic origin of toponyms, and the Latvian index of toponyms as an authentic source of Livonian and as evidence of a past Estonian settlement in Latvia.

Keywords: Latvian toponyms of Finnic origin, Latvian language, Finnic languages

Lembit Vaba
phorest45@gmail.com